

Kuningamäe(d)

TIINA LAANSALU, PEETER PÄLL

Kuninga-algulisi kohanimesid on Eestis üpris rohkesti. Vanimate *Kuninga*-nimede esmamainingud pärinevad „Eesti kohanimeraamatu” (EKNR) andmeil XVI sajandist: Kuninga (küla Pärnu maakonnas Põhja-Pärnumaa vallas, PJg) – 1500. aastatel *Kuninca*, Kuningaküla (küla Ida-Viru maakonnas Alutaguse vallas, Vai) – 1583 *Kunnungekyll*,¹ Kuninguste (küla Saare maakonnas Saaremaa vallas, Jaa) – 1592 *Hans Konning* ja Kuningvere (küla Tartu maakonnas Peipsiääre vallas, Kod) – 1588 *Kunigastfer*. Nimede lähtekohaks on peetud sõna *kuningas* ning need võisid olla tekkinud vabameeste või vabatalude nimedest, samas pole välistatud ka lähtumine isikunimest. Kuningamäe (küla Jõgeva maakonnas Põltsamaa vallas, Plt) nimi on neist paarsada aastat noorem, ilmudes kirjanekuisse karjamõisa saksakeelse nimena XVIII sajandi lõpus – 1797 *Königsberg*. Nimi on tulnud sellest, et XVI sajandil resideeris seal oletatavasti hertsog Magnus (EKNR: Kuningamäe). Kuigi seda Kuningamäe nime võib lugeda saksa kohanime tõlkeks, näivad teised Kuningamäed, näiteks Kuningamäe talud (Lüg, Ote, VNg; KN) ja Kuningamägi (SJn; KN), olevat sündinud vastavalt eesti kohanimede moodustamise üldisele loogikale.

Huvitava kõrvalepõikena võib mainida seda, et ühele *Kuninga*-nimetele on antud ka nii-öelda etümoloogiline tõlge. Kui vene sõna *князь* tähendab üldiselt vürsti või printsi, siis etümoloogiliselt on ta seotud sõnaga *kuningas* (ETYM: *king*). Et Narva jõe ääres asuva Kuningaküla (Vai) vasteks on vene keeles *Князь-Село*, vääriks selle tekkelugu omaette uurimist.

Eesti Keele Instituudi kohanimkartoteegist (KN) leiab üle kahesaja ning riiklikust kohanimeregistrist (KNR; 16.10.2024 seisuga) 128 *Kuning(a)*-osisega kohanime. *Kuninga*-algulisi nimesid on näiteks veel Kuninga saun (Aud), Kuningakivi (Hlj), Kuninga soo (Hls), Kuningreht (Juu), Kuninganiidu heinamaa (Kuu), Kuninga auk (Nis), Kuningaaruu määnd (Pil), Kuninga maantee (Pöi), Kuningakoppel (Rõu), Kuninga värav (Hls), Kuningasilla niit (San), Kuningakoplilohk (Vas) jpt.

Seevastu teisi kõrgema seisuse nimetust sisaldavaid kohanimesid on märksa vähem (vt ka Simm 1981). Näiteks *Krahvi*-osist sisaldavaid nimesid on kohanimkartoteegis 86, nende hulgas Krahvi haud (Kad), Krahvi saun (Koe), Krahviauk (MMg) ja Krahvimägi (Lüg). *Paruni*-nimesid on 43, näiteks Paruni kuningas (Kad), Paruni nukk (Kei), Parunimäe talu (Vän) ning arvukalt Paruni talusid. *Keisri*-nimesid

¹ Hiljem on leitud, et seda Kuningaküla võidi esmakordselt mainida juba veerand sajandit varem, 1558. aastal (Järv jt 2022: 584).

on 29, sealhulgas Keisrimägi (Krl), Keisripalu (Hel), Keisrisoo (Ote) ja Keiseri talu (Jõe). *Printsi*-nimesid on samuti 29, näiteks Printsilaane niit (Hel), Printsikoppel (Krk), Printsimägi (JMd), Printsi tee (Kei) ja Printsi saun (Rap). *Vürsti*-nimesid on neli: kaks Vürsti talu (HJn, Hää), Vürsti-Jaani talu (Juu) ja Vürsti mänd (Saa). Leidub ka üks Hertsgisaar (Vil).

Kuningamäe on tüüpiline eesti kohanimi, sest ta on esiteks liitnimi (*kuningas + mägi*), teiseks sisaldab ta kõige sagedamat nime järelosa *-mäe* ja kolmandaks on nime algusosa omastavalises vormis. Sellisele nimemallile leiab paralleele eeskätt saksakeelsetes maades (skš *Königsberg*), kuid mitte näiteks inglise, prantsuse ega vene toponüümide hulgast. Osaliselt on selle põhjuseks mõistagi nime grammatilise struktuuri erinevus (kõigis keeltes ei esine omastavalist vormi ja ka liitsõnad ei ole neile omased). Sarnasus saksa kohanime malliga ongi võimaldanud tõlkida karjamõisa saksakeelse nime *Königsberg* eesti keelde Kuningamäeks. Seda ei ole aga juhtunud kõige kuulsama Königsbergiga, mis asub endisel Ida-Preisimaal ja kannab praegu nime Kaliningrad.

Königsbergi linna nimel on mitmes keeles oma *Kuninga*-osist sisaldavad vasted, näiteks hollandi *Koningsbergen*, leedu *Karaliaučius*, läti *Karaļauči*, poola *Królewiec*, tšehhi *Královec* ning vanemates vene allikates *Королевец* (KNAB). Neid omakeelseid nimesid on kasutatud eeskätt ajaloolistes tekstides. Maailmas käimas olevad sündmused on aga viinud mitmel pool selleni, et kogu Kaliningradi oblasti teket on hakatud tajuma kui osa Venemaa imperialistlikust laienemispüüdest, olgugi et see toimus 1945. aastal Nõukogude Liidu nime all. 1946. aastal aset leidnud ümbernimetamised Ida-Preisimaal on seega samuti taunitavad. Poolas näiteks on otsustatud Kaliningradi nime asemel tarvitada edaspidi ametlikult ajaloolist poolakeelset nime, tuues põhjenduseks, et senine nimi on kunstlik ega seostu selle linna või piirkonnaga, kuid sajanditevanune *Królewiec* on Poola kultuuripärandi osa (Poland reverts to historic name 2023, vt ka Easton, Spender 2023). Samuti kui Poola talitavad Leedu ja Läti (vt nt Goodbye Kaliningrad 2023).

Eestiski tekkis 2023. aastal arutelu Kaliningradi nime ümber (vt nt Königsbergi nimi tuleb 2023; Väliskomisjon soovitab 2023). Eesti keeles aga omakeelne variant puudub ja pole justkui midagi taastada. Liiatigi puudub Eestis võimalus välismaist kohanime nii-öelda ametlikuks muuta (vt ka EKI teatmik: Kaliningrad ja Königsberg). Eestiga sarnane olukord on paljudes teisteski riikides, kuid näiteks Poolas on olemas riiklik Poola Vabariigi välise kohanime normimise komisjon (Komisja Standaryzacji), mis koostab ametlike Poola eksonüümide loendit (Zych 2019) ning maailma maade nime loendit (Czerny, Zych 2023). Eestis ametlikku eksonüümide loendit ei ole ega ole ka sellist kogu või organit, kes seda kinnitaks. Praktikas kasutatakse autoriteetse kohanimeallikana õigekeelsussõnaraamatut. Riigikogu väliskomisjon pöördus Königsbergi nime taastamistepanekuga küll Emakeele Seltsi keeleteoimkonna poole, kuid toimekond leidis, et tal puuduvad selleks volitused ja võimalused.

Konfliktsete nime käsitlemine ei ole puhtalt nimeteadlaste ülesanne, vaid see on ka poliitiline küsimus. Siin põimuvad kultuurilised, ajaloolised ja ühiskondlikud kaalutlused. Kui näiteks Königsbergi eestikeelse vastena käibinuks Kuningamäe, siis

oleks meil praegu lihtsam otsustada. Soovitada saksa nime olukorras, kus sakslased seda isegi ei tee, tundub aga võõrastav.

Nimeteadlane uurib nimesid kui lingvistilisi fakte, nimekasutajatel võib aga maailmavaatest tingituna olla nimesse oma kindel suhtumine – ja nõnda võib nime-teaduslik uurimus muutuda ühtaegu sotsioloogiliseks traktaadiks. Üks uurimisuundi tänapäeval ongi sotsioonomastika (vt nt Ainiala, Östman 2017; Hough 2016), mis käsitleb pärisnimesid kui ühiskondlikke nähtusi.

KIHELKONDADE LÜHENDID

Aud = Audru; **Hel** = Helme; **HJn** = Harju-Jaani; **Hlj** = Haljala; **Hls** = Halliste; **Hää** = Häädemeeste; **Jaa** = Jaani; **JMd** = Järva-Madise; **Juu** = Juuru; **Jõe** = Jõelähtme; **Kad** = Kadrina; **Kei** = Keila; **Kod** = Kodavere; **Koe** = Koeru; **Krk** = Karksi; **Krl** = Karula; **Kuu** = Kuusalu; **Lüg** = Lüganuse; **MMg** = Maarja-Magdaleena; **Nis** = Nissi; **Ote** = Otepää; **Pil** = Pilistvere; **PJg** = Pärnu-Jaagupi; **Plt** = Põltsamaa; **Pöi** = Pöide; **Rap** = Rapla; **Rõu** = Rõuge; **Saa** = Saarde; **San** = Sangaste; **SJn** = Suure-Jaani; **Vai** = Vaivara; **Vas** = Vastseliina; **Vil** = Viljandi; **VNg** = Viru-Nigula; **Vän** = Vändra.

VEEBIVARAD

EKI teatmik. Kaliningrad ja Königsberg.

<https://teatmik.eki.ee/teatmik/kaliningrad-ja-konigsberg>

ETYM = Online Etymology Dictionary. <https://www.etymonline.com/word/king>

KN = Eesti Keele Instituudi kohanimekartoteek. <https://www.eki.ee/kohanimed>

KNAB = Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas. <http://www.eki.ee/knab>

KNR = Kohanimeregister. <https://www.kohanimeregister.ee>

Komisja Standaryzacji = Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej. <https://www.gov.pl/web/ksng>

KIRJANDUS

Ainiala, Terhi; Östman, Jan-Ola (toim) 2017. Socio-onomastics. The Pragmatics of Names. (Pragmatics & Beyond New Series.) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Czerny, Andrzej; Zych, Maciej (toim) 2023. Official List of Names of Countries and Non-Self-Governing Territories. Commission on Standardization of Geographical Names Outside the Republic of Poland affiliated to the Surveyor General of Poland. Warszawa: Head Office of Geodesy and Cartography.

Easton, Adam; Spender, Tom 2023. Kaliningrad: Russia fury as Poland body recommends renaming exclave. – BBC 10. V. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65545636>

EKNR = Eesti kohanimeamat. Koost Marja Kallasmaa, Evar Saar, Peeter Päll, Marje Joalaid, Arvis Kiristaja, Enn Ernits, Mariko Faster, Fred Puss, Tiina Laansalu, Marit Alas, Valdek Pall, Marianne Blomqvist, Marge Kuslap, Anželika Šteingolde, Karl Pajusalu, Urmas Sutrop. Toim P. Päll, M. Kallasmaa. Eesti Keele Instituut, Võru Instituut, Eesti Kirjandusmuuseum. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016.

- Goodbye Kaliningrad 2023** = Goodbye Kaliningrad, welcome back Königsberg. – LSM. Public broadcasting of Latvia 16. V. <https://eng.lsm.lv/article/culture/history/16.05.2023-goodbye-kaliningrad-welcome-back-konigsberg.a508785>
- Hough, Carole (toim) 2016.** The Oxford Handbook of Names and Naming. (Oxford Handbooks.) Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199656431.001.0001>
- Järv, Risto; Pae, Taavi; Sarv, Mari 2022.** Kunglat otsides. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 579–597. <https://doi.org/10.54013/kk775a1>
- Königsbergi nimi tuleb 2023** = Königsbergi nimi tuleb Euroopa kaardil taastada. – Postimees 16. V. <https://arvamus.postimees.ee/7776101/juhtkiri-konigsbergi-nimi-tuleb-euroopa-kaardil-taastada>
- Poland reverts to historic name 2023** = Poland reverts to historic name for Russia's Kaliningrad. – AP News 10. V. <https://apnews.com/article/russia-poland-war-kaliningrad-map-811eb734576cc567051558372daa51cd>
- Simm, Jaak 1981.** Keisri- ja Kuninga-nimed. – Horisont, nr 11, lk 27.
- Zych, Maciej (toim) 2019.** Official List of Polish Geographical Names of the World. Commission on Standardization of Geographical Names Outside the Republic of Poland affiliated to the Surveyor General of Poland. 2. tr. Warszawa: Head Office of Geodesy and Cartography.
- Väliskomisjon soovitab 2023** = Väliskomisjon soovitab kasutada Kaliningradi asemel ajaloolist Königsbergi nime. – Riigikogu 26. IX. <https://www.riigikogu.ee/pressiteated/valiskomisjon-et-et-valiskomisjon-soovitab-kasutada-kaliningradi-asetmel-ajaloolist-konigsbergi-nime>

Tiina Laansalu (snd 1982), PhD, Eesti Keele Instituut, keeleajaloo, murrete ja soome-ugri keelte osakonna juhataja (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), tiina.laansalu@eki.ee

Peeter Päll (snd 1961), PhD, Eesti Keele Instituut, juhtivkeelekorraldaja (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), peeter.pall@eki.ee

The name(s) *Kuningamäe*

Keywords: linguistics, Estonian, place names, foreign names, name planning, socio-onomastics

This article examines Estonian place names containing the term *kuningas* 'king'. The earliest records of *Kuninga*-names date back to the 16th century. The Place Names Archive of the Institute of the Estonian Language lists more than 200 place names beginning with *Kuning(a)*-. By comparison, terms denoting other noble ranks are significantly less common: there are 86 names starting with *krahv* 'count', 43 with *parun* 'baron', 29 each with *keiser* 'emperor' and *prints* 'prince', four with *vürst* 'prince' (from the German *Würst*), and one with *hertsog* 'duke'.

Kuningamäe is a typical Estonian compound place name, composed of *kuningas* : *kuninga* ‘king’ + *mägi* : *mäe* ‘hill, mountain’. One instance of *Kuningamäe* is a translation of the German *Königsberg*, referring to a village near Põltsamaa. Notably, the renowned *Königsberg* of East Prussia was not translated into Estonian; the German name was retained instead. When Poland reverted the name *Kaliningrad* to its historical Polish equivalent *Królewiec*, a parallel debate arose in Estonia. However, Estonia lacks a formal mechanism for standardizing foreign names. Instead, the writing of foreign place names in Estonian is largely guided by the dictionary of standard Estonian.

The act of naming is often more than linguistic; it can reflect political, cultural, historical, and societal considerations. This interplay makes it a rich area of study within socio-onomastics.

Tiina Laansalu (b. 1982), PhD, Institute of the Estonian Language, Head of the Department of Language History, Dialects, and Finno-Ugric Languages (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), tiina.laansalu@eki.ee

Peeter Päll (b. 1961), PhD, Institute of the Estonian Language, Chief Language Planning Expert (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), peeter.pall@eki.ee